

PRESINSZKY KÁROLY

A SZLOVÁKIAI MAGYAR NYELVJÁRÁSI HANGOSKÖNYVEK

A nyelvjárási nyelvhasználat sokrétű jelenségeit nem csupán egy-két kiragadott hangváltozat vagy tájszó segítségével, hanem a folyamatos beszéddel, illetőleg annak rögzített változatával, a nyelvjárási szövegekkel ismerhetjük meg a legátfogóbban. A szövegek a valós nyelvhasználatot tükrözik általában olyan helyzetben, mely nem kényszeríti a beszélőt nyelvhasználatára gyökeres megváltoztatására, hiszen szabadon beszélhet kedvenc témájáról. A nyelvjárási szövegek adatközlői leggyakrabban a gyermekkorukról, a családjukról, a munkájukról, a népszokásokról vagy a kedvteléseikről beszélnek. Az így kapott beszélt nyelvi szövegek közlésének egyik korszerű módszere a hangoskönyv, mely nemcsak a nyelvjárási sajátosságok megbízható adatait tartalmazza, hanem a szövegek tematikai sokszínűségével ízelítőt ad az adott tájegység néprajzi sajátosságaiból is. A hangoskönyv olyan informatikai eljárással készül, amelynek segítségével a hangfelvétel és annak fonetikus lejegyzése (betűhív átírata) egyszerre jelenik meg, tehát

valójában egy multimediális nyelvjárási szöveggyűjtemény.

A magyar nyelvjárási szöveggyűjtemények digitalizálásának úttörői a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Geolingvisztikai Műhelyének munkatársai (Vékás Domokos és Vargha Fruzsina Sára), akik a Bihalbocs nevű dialektológiai szoftver segítségével 2005-ben kezdték el a Hajdú Mihály és Kázmér Miklós által összeállított 1974-es *Magyar nyelvjárási olvasókönyv* feldolgozását. Munkájuk eredményeként született meg a *Magyar nyelvjárási hangoskönyv* című, jelenleg már 16 részes sorozat, mely megtekinthető és meghallgatható az interneten a következő címen: http://geolingua.elte.hu/index_hu.html

E hangoskönyvek mintájára 2017-ben kezdődött el a nyitrai egyetemen a szlovákiai magyar nyelvjárási szövegfelvételek feldolgozása. A feldolgozás során alkalmazott szoftver korszerűségét és előnyét jelenti, hogy a lejegyzett szöveget az eredeti hangfájlokhoz kapcsolja, azaz szinkronizálja a másodperc töredékének pontosságával.

A szöveg bármelyik pontjára kattintva bármikor meghallgathatók a lejegyzett nyelvjárási adatok, szövegrészek, anélkül, hogy a hangfájlokat előkeresnénk, megnyitnánk, és azon belül is megkeresnénk a megfelelő részt. A leírt szövegrészlettel együtt tehát a hozzá tartozó hangrészletet is halljuk. Ezzel a technikával jött létre a *Szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyv* is, melynek első részéről a Katedra folyóirat XXIV/10. (júniusi) számában adtunk rövid ismertetést. A hangoskönyv időközben 3 részes sorozattá bővült, és a csallóközi nyelvjárásokat feldolgozó 1. rész után a szlovákiai magyar nyelvjárások további 2 nagy régiójából is közöl nyelvjárási szövegeket. A hangoskönyvek megtalálhatók és bárki számára hozzáférhetőek a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének honlapján, a következő címen: http://www.umjl.fss.ukf.sk/?page_id=1352&lang=hu

A szlovákiai magyar nyelvjárások típusai szerves folytatásai a magyaror-

szági nyelvjárási régióknak. Az egész Kárpát-medencei magyar nyelvterületet a Kiss Jenő által szerkesztett *Magyar dialektológia* című kézikönyv tíz nyelvjárási régióra osztja fel. E tíz nyelvjárási alakulatból három a mai Szlovákia területére is átnyúlik: a közép-dunántúli–kisalföldi (a régebbi megnevezés szerint: dunántúli), a palóc és az északkeleti. E három régió nyelvjárási sajátosságait tükrözi a *Szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyv* 3 része.

Az 1. részben a közép-dunántúli–kisalföldi nyelvjárási régió (főként csallóközi) következő helyi nyelvjárásából találunk szövegeket: Bós, Csallóközkürt, Izsap, Kulcsod, Nagybodak, Nyárasd, Vágfüzes, Vásárút, Zsigárd. A szövegekben megtalálhatjuk a régió legmarkánsabb nyelvjárási sajátosságait: a zárt *ë* használatát (*embër*); az *ā*, *ē* több hangértékű magánhangzókat, pl. *āra* 'arra', *ēre* 'erre'; az erőteljes *i*-zést: *níz*, *sötít*, *szípsíg*; a zárt *u*-zást, pl. *hugyan*, *ustor*; a rövidült felső magánhangzókat, pl. *buza*, *hüss*; a szórványos hangszélyos *ö*-zést, pl. *gyöp*, *köll*, *öspörös*; az *á* utáni zárt *o*-zást, pl. *sárgo*, *árpo*; az *á* előtti illabiális *ä*-t, pl. *mádár*, *kápál*; az *-l* elmaradását a *-val/-vel* ragban (*hajóvā*, *tehnē*), valamint a jellegzetes zártabb helyhatározóragokat (*házbú*, *tetörú*, *annyátú*).

A 2. részben a leginkább tagolt palóc nyelvjárási régió sajátosságait tükröző nyelvjárásokból található szövegek a következő helyszínekről: Nyitraegerszeg, Nagyhind (északnyugati palóc nyelvjárás csoport), Nagysalló, Sárkányfalva (nyugati palóc nyelvjárás csoport), Ipolyszakállós, Felsőtúr, Lukanénye (Ipoly vidéki palóc nyelvjárás csoport), Síd, Újbást (középpalóc nyelvjárás csoport), Csíz, Méhi (keleti palóc nyelvjárás csoport), Nagyida (Hernád vidéki palóc nyelvjárás csoport). Az egyes kutatópontokon megszólaló beszélők által megismerhetjük a legfontosabb palóc nyelvjárási sajátosságokat: az illabiális rövid *ä*-t hosszú párjával, a labiális hosszú *ā*-val (*fāj ā lābām* 'fáj a lábam'); a nyugati részeken az *i*-zést és az *l*-ezést, a keleti területeken a záródó kettőshangzókat, a terület középső részein pedig a megőrzött *ly* hangot; a jelentésmegkülönböztető szerepű a hosszú *ē*-t (*szél*, de *szél*); az *ü* helyetti *i*-t (*kilső*, *pispek*, *siket*); az *ö* helyetti *ē*-t (*csépp*, *bégre*); a *t*, *d*, *n*, *l* mássalhangzók lágyabb ejtését *i*-előtt (*szeretyi*, *gyinnye*, *énnyi* 'enni');

a *tehen*, *vereb* típusú szótöveket; a *-t* végű igék múlt idejű rövidebb alakját (*nyittam*, *köttem*); a *-val/-vel* rag hasonulás nélküli alakját (*szekervel*); az eredményhatározó ragjának egyalakúságát (*hāmué vālyik* 'hamuvá válik'), valamint az egyeztetés hiányát (*fāzik ā kezéjim*).

A 3. részben pedig az Ung-vidék és a Felső-Bodroglköz területéről, az északkeleti nyelvjárási régió következő helyi nyelvjárásainak szövegei kaptak helyet (keletről nyugat felé haladva): Nagyszelmenc, Szirénfalva, Csicsér, Boly, Zétény, Abara. A szövegek szépen tükrözik a régió legjellemzőbb nyelvjárási sajátosságait: az *ó*, *ö*, *é* helyén jelentkező záródó kettőshangzókat (*vóut*, *öüz*, *kéis*); az *í*, *ú*, *ü*-k gyakori rövidülését (*viz*, *ut*, *szür*); az *a*, *o*, *ö* zártabbá válását: *nyovoja*, *csuda*, *türül*; az illabiális *i*-zést és *e*-zést: *ficfa* 'fűzfá', *megett*, *setét*; az *-n* igerag kijelentő módú megjelenését (*megyen*, *teszen*, *leszen* stb.); az igék *-ik*-es változatú udvarias felszólító módját (*üjjik le*, *ne mennyik el!*); valamint a *hová?* kérdésre felelő *-nál* ragos határozókat, pl. *Sándoréknál megyek* ('Sándorékhoz megyek').

A nyelvjárási szövegeket a nyitri egyetem volt és jelenlegi hallgatói, valamint tanárai gyűjtötték. A hangoskönyvek összeállítását, a szövegek fonetikus lejegyzését, illetőleg ellenőrzését, valamint hanggal való szinkronizálását Presinszky Károly végezte. A több mint 165 perces szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyv tematikailag rendkívül sokszínű. Ízelítőként megemlíthetjük, hogy található benne szövegeket, melyek bemutatják a régi paraszti életmódot, valamint a mezőgazdasági munkák egyes fajtáit: a szántást, vetést, kapálást, öntözést, aratást, a szőlőszüretet vagy a termény elhelyezését. Az ebben a témában megszólaló adatközlők elmondják, hogy bár a régi falusi életmód kemény munkával járt még a gyermekek számára is, mégis örömmel gondolnak vissza gyermekkorukra, az akkori közösség összetartó erejére. Az ebből adódó következő leggyakoribb téma a népszokások felelevenítése: a karácsonyi mendikálás, kántálás, játékok, ismerkedés, udvarlás, esküvő, lakodalom, bálók. Ugyanilyen gyakorisággal jelennek meg a gasztronómiához kapcsolódó témák is: a disznótor, a kolbászkészítés, a karácsonyi ételek, az ünnepi vacsora, a sütemények. Egy-két alkalommal az adatközlők megem-

lítik saját szakmájuk fortélyait vagy a régi iskolai élményeiket, illetőleg beszélnék a magyar-szlovák viszonyról, a magyarság fogyásáról vagy az unokák szlovák nyelven történő iskoláztatásáról. Az egyik adatközlő fontos helytörténeti adalékokkal szolgál az 1965-ös árvízről, és saját élményeivel gazdagítva mondja el, hogy pontosan hol is szakította át a Duna a gátat. A szövegek témái között az egyik legkülönlegesebb pedig egy ciprusi esküvőről szóló beszámoló. Az adatközlő elmeséli különleges utazási élményeit, valamint a kulturális különbségeket.

A szövegekből megtudhatjuk azt is, hogy mit jelent a csallóközi nyelvhasználok számára például a *préssajt*, a *dedelle*, a *pitygolyó*, a *csoroszla*, a *szecskavágó* vagy a *fóliázás*, valamint kiderül az is, hogy minek a neve a *Csilesz*. A palóc szövegek alapján megismerhetjük a *dorozsba*, a *papkéve*, a *tollú*, a *kijó*, a *gurtnyi*, a *zsúzsok* jelentését, továbbá azt is, hogy mit kellett tenni a *kallóba*. Az északkeleti nyelvjárási szövegek adatközlői pedig megismertetik az érdeklődőket a *bobájka*, a *haluska*, a *tengeri*, a *talú*, a *baket* és a *spaléta* szavak jelentésével, valamint elmondják azt is, hogy mit szoktak csinálni *kántálás*, *maskarázás* vagy éppen *babaronyocskázás* közben.

A *Szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyv* három része – azzal, hogy a mai nyelvállapotot tükröző nyelvjárási szövegekkel szemlélteti a magyar nyelv területi változatainak főbb típusait Szlovákiában – kitűnő lehetőséget kínál a nyelvjárások oktatásának színesebbé, érdekesebbé, interaktívabbá tételére is. Ezzel kapcsolatban néhány ötletet már közöltünk a Katedra folyóirat XXV/9. (májusi) számában. Interaktív taneszközként a tanórán a diákok akár mobiltelefon vagy táblagép segítségével is böngészhetnek a hanggal szinkronizált szövegekben, azokat kimásolhatják, szerkeszthetik. A hangoskönyvek segítségével a magyartanárok olyan forráshoz juthatnak, melyek egyrészt a nyelvtani (hangtani, alaktani, mondattani) ismeretekre alapozva mutatnak rá a nyelvjárási jelenségekre a hozzáadó nyelvpedagógiát követve, másrészt a beszélt és az írott nyelv közötti különbségekre világítanak rá, harmadrészt pedig szövegértési gyakorlatokhoz néprajzi, kulturális és helytörténeti ismeretterjesztő szöveggé is felhasználhatók.